

Over de tekening van Bauko, nar van Van Ewsum

Wouter van Schie, 2016

© 2014-2020 (licht aangepast in februari 2020)

In mijn boek *Anna van Ewsum. Haar afkomst, haar leven, haar wereld* bespreek ik op de pagina's 43 en 44 de nar Bauko. Er staat een illustratie in kleur bij van zijn gedenksteen. Bauko zou in de zestiende eeuw huisnar zijn geweest bij de familie Van Ewsum op Nienoord. Ik heb enige twijfels over het sterftejaar '1552' dat van hem bekend is, zo meld ik in mijn boek. Onlangs trof ik in de Groninger Archieven de originele tekening van Bauko aan, gemaakt in de eerste helft van de negentiende eeuw. Dat was een verrassing! Het jaartal hierop is '1352'. Dus?

Het is een onverwachte ontdekking geweest. Ik was op zoek naar de teksten van de gedichten uit de

1. De tekst van de versregels over Anna van Ewsum, in de aantekeningen van mr H.O. Feith sr.

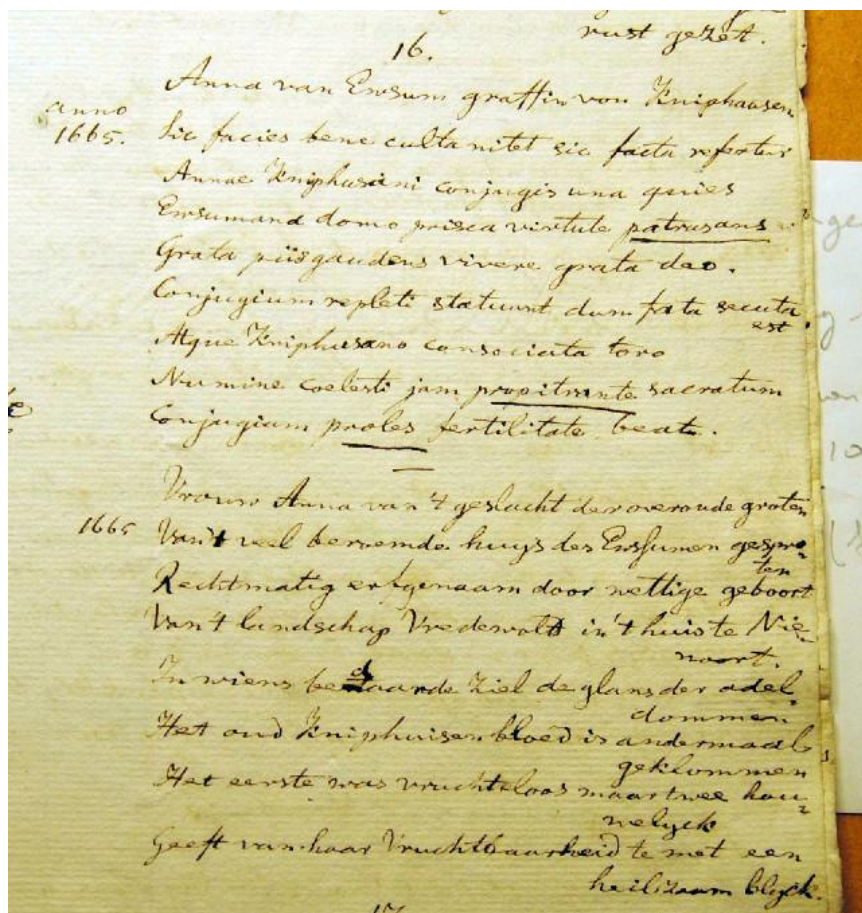
vroegere borg Nienoord die hoorden bij de vele familieportretten van de Van Ewsums en de Von Inn- und Kniphausens. De originele verzen daarvan zullen tegelijk met de portretten verloren zijn gegaan in 1850, bij de brand in de oranjerie van Nienoord. Gelukkig had provinciaal archivaris mr H.O. Feith senior die teksten toen al opgetekend of laten optekenen. In elk geval zijn ze bewaard gebleven. In 'Het huis Nienoord en de graftombe te Midwolde' van A. Meijer uit 1887 staan ze allemaal. Hieruit heb ik ze overgenomen voor in mijn boek. Ook over Anna van Ewsum is er een gedicht geschreven (foto 1).

De originele afschriften van de verzen zitten in archiefstuk 511-30a, uit het familiearchief Feith. Dat is een pakketje met twee complete afschriften van alle teksten die je indertijd op de borg Nienoord kon vinden. Onderop het stapeltje lag een oude, bruine envelop. Toen ik die opendeed, vond ik daarin tot mijn plezierige verbazing de prachtige tekening van Bauko's gedenksteen, in kleur (foto 2). Hij is ongeveer van A5-formaat. Ik

bespreek hem hieronder nader, maar eerst vertel ik iets over het archiefstuk.

Twee versies

Het pakketje bestaat uit twee vergelijkbare versies van de teksten van Nienoord, in twee verschillende handschriften. Op beide luidt de titel: 'Opschriften voor en in het huis de Nienoord'. Op één ervan staat erbij geschreven: 'Collatie (= kopie, WvS) van het Afschrift aangeteekend bij de kronyk van Groningen berustende onder mr G.J. Keiser'. Gerard Jacob Keiser jr (1770-1848) was notaris en lid van Gedeputeerde Staten, maar ook verwoed verzamelaar van oude handschriften. Wat we ook weten: 'Naast zijn juridische loopbaan was hij als vrijmetselaar lid van de loge 'L'Union Provinciale' en lid van de Groningse afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen'.¹



Een ander vooraanstaand lid van deze nog altijd bekende Maatschappij was mr Hendrik Octav(ian)us Feith sr (1778-1849). Hij was rechter, advocaat en raadsheer van het provinciaal Gerechtshof, én archivaris van de provincie Groningen vanaf 1832 tot aan zijn dood. Van deze H.O. Feith, zoon van de landelijk bekende dichter Rhijnvis Feith, vinden we opmerkingen en aantekeningen op de andere versie van de 'Opschriften'.

Zijn naam heb ik niet aangetroffen, maar dat hij het is blijkt uit twee notities. De ene is: 'zie mijne geschiedkundige aantekening achter het Verslag van den Veenbrand van April 1835 (...)'. Dat verslag heb ik opgezocht en inderdaad: er is een 'aantekening' van Feith.² De andere aanwijzing betreft een notitie over de gedenksteen van Bauko. 'Zie de afteekening van dien merkwaardigen steen achter mijne Redevoering op het 25-jarig bestaan der M. tot N. van 't A', staat er (foto 3). Die 'M. tot N. van 't A' is uiteraard de Maatschappij tot Nut van het Algemeen.

Redevoeringen

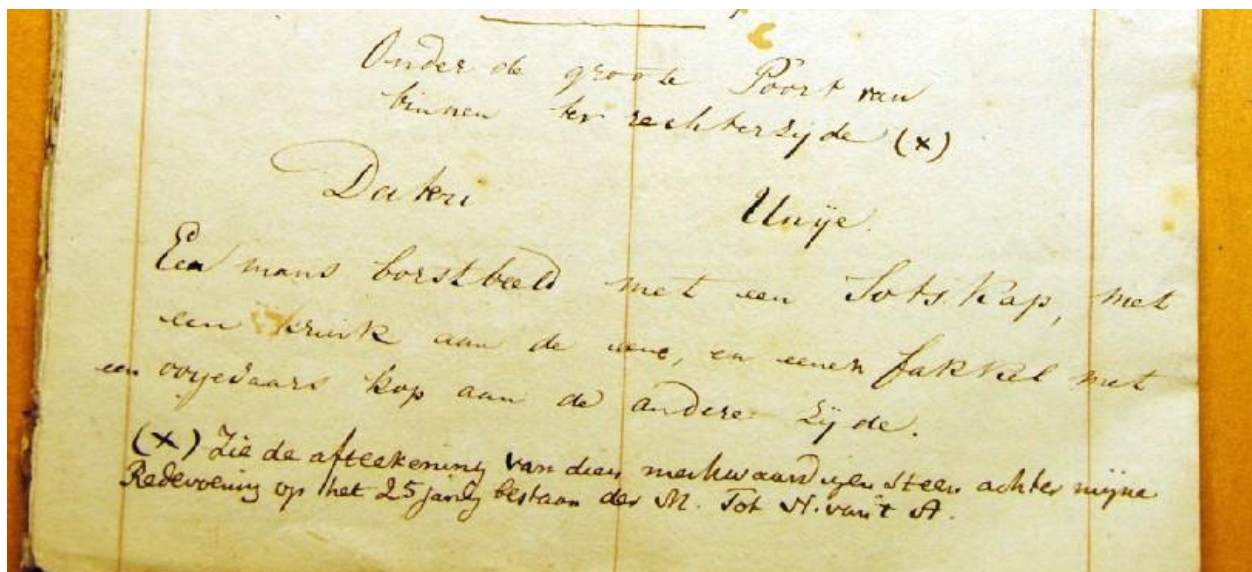
Feith hield maar liefst vier jubileumredevoeringen voor de Maatschappij tot Nut van het Algemeen. De landelijke oprichting van deze nog altijd bekende vereniging was in het jaar 1784. Er kwamen daarna



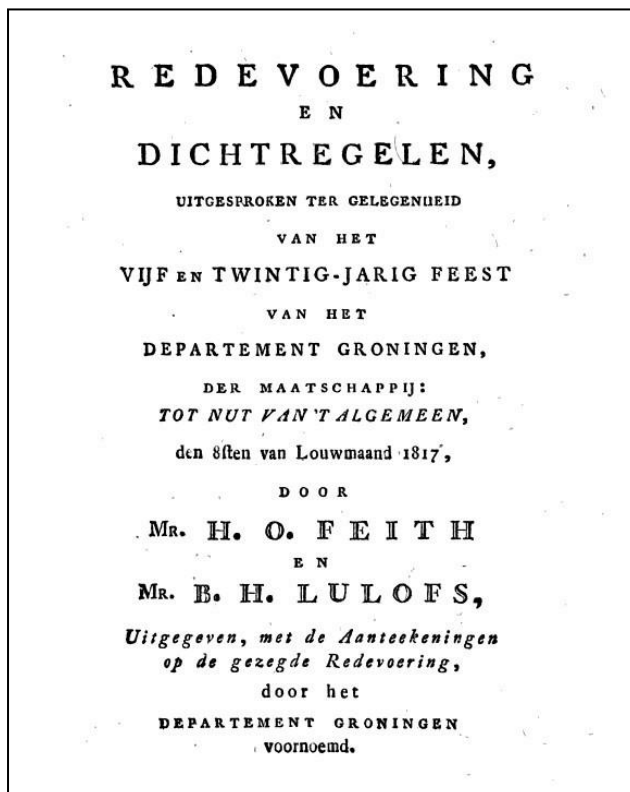
2. De originele tekening van de gedenksteen voor Bauko, de nar van Nienoord. Hierop staat als jaartal '1352'.

diverse regionale departementen. Het Groningse ontstond officieel op 31 december 1791.³ Feith sprak bij het 25-jarig bestaan van de landelijke vereniging, in 1809. Acht jaar later, op 8 januari 1817 (foto 4), bij de viering van het kwart eeuw van

3. Een stukje uit de aantekeningen van mr H.O. Feith in de 'Opschriften' van Nienoord, met onder meer 'Zie de afteekening...'



de Groningse afdeling, deed hij dat ook weer. Later hield hij nog twee redevoeringen, in zowel 1834 als 1842, bij de 50 jaars-vieringen van de landelijke vereniging en het Groningse departement.⁴ Op welke van de twee toespraken bij het 25-jarig jubileum Feith met zijn hiervoor genoemde opmerking *'achter mijne Redevoering op het 25-jarig bestaan'* doelt, heb ik niet kunnen achterhalen. Maar de originele tekening van Bauko zou dus van 1809 of 1817 kunnen zijn, al is dat lang niet zeker.

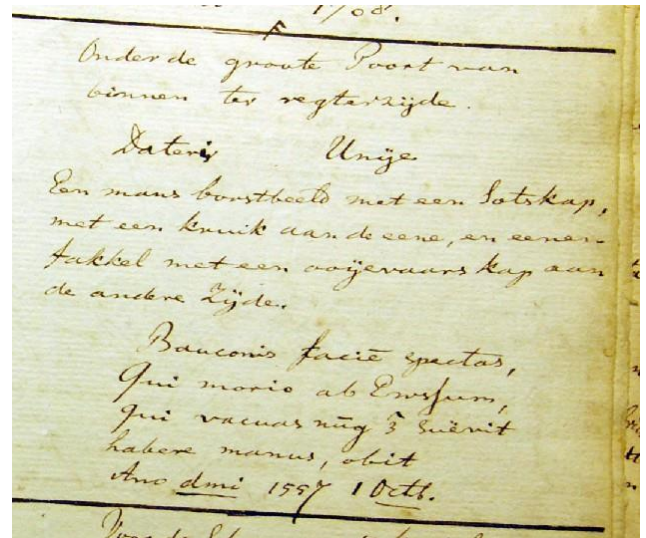


4. Titelblad uit de publicatie van de redevoering door H.O. Feith sr in 1817.

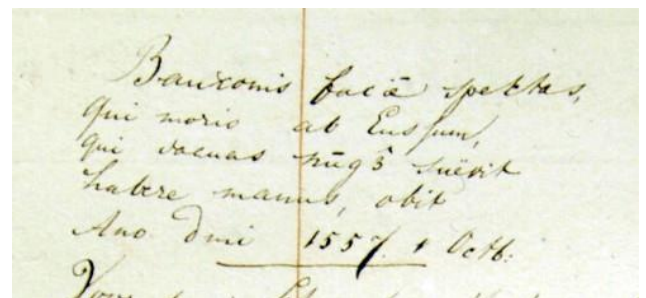
Het is trouwens een juweeltje om te zien. De eerste in druk verschenen kleurenafbeelding ervan is te vinden in de *Groningsche Volksalmanak* van 1897, op pagina 10 (zie foto 6), als illustratie bij het artikel *Wigbolt van Ewsum junior*. De schrijver, H.S. Veldman, vermeldt hierbij: *'...reproductie van eene copie die wijlen Mr. H.O. Feith bij zijn bezoek aan Nienoord omstreeks 1840 heeft laten maken van een gebeeldhouwen en geschilderden steen, die destijds was aangebracht onder de groote poort'* (p. 11). Het hier door Veldman genoemde jaartal kan dus mogelijk niet kloppen. Maar er is meer aan de hand.

'135Z'

De originele *'ingekleurde pentekening'*, zoals Reinder Hovinga de prent op p. 17 van zijn boek over Nienoord noemt, heeft heel duidelijk een '3' en toont het jaartal '135Z' in het Latijnse onderschrift. Overigens, de 'Z' voor het cijfer 2 is gebruikelijk in de zestiende en zeventiende eeuw.⁵ Het valt dan ook op dat in de beide versies van de *'Opschriften'* de 2 als een '7' lijkt te worden geschreven (foto 5a



5 A en B. Het jaartal met wat toch sterk op een '7' lijkt.



en b). De vertaling van het opschrift bij Bauko luidt: 'U ziet hier het gezicht van Bauko, die nar was bij Van Ewsum en gewoon was nooit lege handen te hebben. Hij stierf op 1 oktober in het jaar des Heren 1352.'

Wie goed kijkt naar de originele tekening en de afbeelding in de *Groningsche Volksalmanak* ziet meer verschillen dan alleen de '3' en de '5'. De gehele prent en alle letters van het onderschrift zijn anders! Om de tekening te kunnen afdrucken heeft iemand hem indertijd moeten namaken, want fotografische of digitale omzetting naar een afdrukbaar exemplaar bestond nog niet. Het is een

knap stukje werk geweest, maar de verschillen zijn heel duidelijk. Kijk maar naar de verticale gele smalle bandjes op de rode cape of naar de bovenkant van de kruik of het gezicht van Bauko. Ook als je de letters goed bestudeert, merk je tal van minuscule verschillen op. Bij Veldman zit er bijvoorbeeld wat ruimte tussen de tweede '5' van '155Z' en de 'Z', maar in de originele tekening zitten de letters dicht tegen elkaar. Ook aan het liggende streepje van de 'H' van 'HABERE' kun je het verschil zien. In de originele tekening loopt dit naar rechts toe ietsje omhoog.

In mijn boek heb ik de afbeelding uit 1897 gebruikt, omdat ik toen niet wist dat de echte prent nog bestond. In De Haan (2004) en Eekhout (2007) is een kopie van de afbeelding van Veldman opgenomen, terwijl Hovinga (1997, 2008) en Geerdink-van der Worp (1998, p. 67) de originele tekening hebben gebruikt, zo te zien. (Zie de literatuurlijst achterin dit artikel.)

1352?

In mijn boek gaf ik al aan dat het mogelijk toch 1352 is in plaats van 1552, het sterftejaar van de nar Bauko. A. Meijer moet eind negentiende eeuw de oorspronkelijke tekening met het jaartal '135Z' hebben gezien. Hij schrijft over de gedenksteen: *'...door wien en wanneer bovengenoemde steen in den muur gemetseld is, weet niemand, terwijl het jaartal aan eenige bedenkingen onderworpen is'*. Ook schrijft hij: *'Sommigen menen (...) dat de borg reeds in het jaar 1352 bestond'*. Nou, dat de borg Nienoord er al in de veertiende eeuw

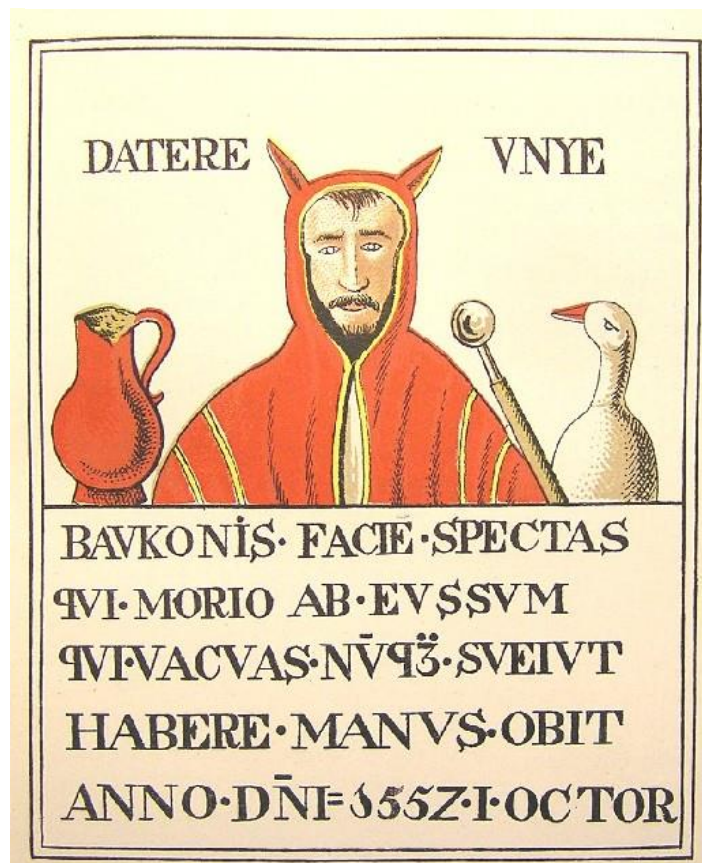
zou zijn geweest, is natuurlijk niet zo. Maar 1352 als sterftejaar van Bauko, waarom zou dat niet kunnen? Adolf Pathuis vermeldt in zijn *Groninger gedenkwaardigheden* uit 1977 over de gedenksteen: *'N.B. Bij grote poort van Nienoord. Sedert 1846 niet meer aanwezig. Tekening c. 1840: RAG, Archief Feith, inv. nr. 30a. Afgebeeld: GVA, 1897, blz. 10/11, met correctie van op tekening foutief vermeld jaartal. Woorden, die afbeelding van Bauko, nar van Wigbolt van Ewsum, vergezelden doorgaans opgelost tot: DAT ERE UN YEDER'* (p. 127, nr. 427).

Pathuis heeft geweten dat de tekening bij Veldman een correctie bevat: van de '3' is een '5' gemaakt. Ik heb het dus voor mijn boek goed gezien dat er iets aan de hand was met die eerste '5' (zie p. 44). Dat Pathuis al van een 'correctie' spreekt, is mij tijdens mijn onderzoek naar Anna van Ewsum en haar voorouders helaas ontgaan.

Maar de vraag is natuurlijk: wie heeft bepaald dat de '3' in '135Z' niet zou kunnen en waaróm? Is het wel een fout geweest, en, zo ja, hoe is die dan ontstaan? Heeft Feith zich vergist, of degene die de

tekening voor hem maakte? De 'correctie' van '3' naar '5' moet wel zijn uitgevoerd op de voor de Volksalmanak van 1897 gemaakte tekening, misschien pas vlak voordat deze in druk zou verschijnen. Dit laatste zou kunnen verklaren waarom de eerste '5' in het jaartal zo duidelijk anders is dan de tweede '5' (zie foto 6). De aanpassing kan het gevolg van haastwerk zijn geweest. Was het geen haastwerk, dan is het toch niet gelukt om de verandering niet te doen opvallen.

6. De nagemaakte afbeelding van Bauko in 1897.



Nar

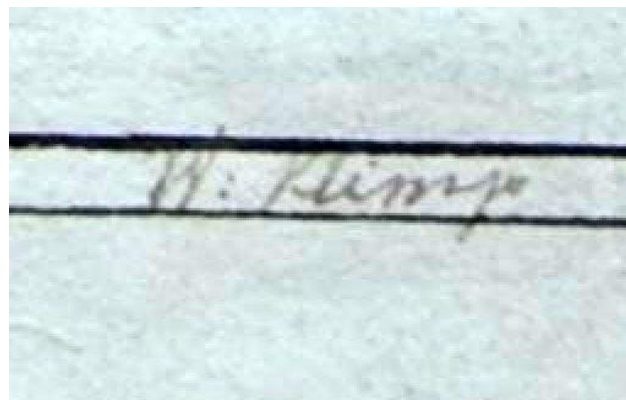
Bauko wordt door Pathuis de *'nar van Wigbolt van Ewsum'* genoemd. Maar op grond waarvan? Ik ben nergens een bewijs hiervoor tegengekomen, dus lijkt het een aanname op grond van het gedachte sterftejaar. In 1552 was Wigbolt van Ewsum jr misschien officieel zelfs nog geen borgheer, want de verdeling van het Ewsumse bezit onder de kinderen van Wigbolt sr en Beetke van Rasquert is pas vastgelegd in een brief uit 1553.⁶ Maar dat terzijde. Enfin, heel misschien leefde Bauko dus al op Ewsum in Middelstum in de veertiende eeuw, zoals ik ook in mijn boek als eventuele optie suggereer, en is hij postuum tot 'nar' bestempeld, uitgedost in zestiende-eeuwse narrenkledij. Maar erg waarschijnlijk is dat natuurlijk niet. De benaming 'nar' is immers vooral uit (de 16e en) 17e eeuw bekend. Dat de *'MORIO'* (= nar) is uitgedost in narrenkledij uit die tijd, een zotskap met ezelsoren, is evident, al kan dat projectie zijn geweest op het verleden.

Waren er al narren in de veertiende eeuw? In de Noordelijke Nederlanden is Bauko in elk geval de enige nar die bekend is.⁷ De borg Ewsum bestond waarschijnlijk al wel in 1352, al zijn hiervan geen bewijzen.⁸ Nog een laatste overweging: als het jaartal '1352' fout is, waarom heeft Feith dat dan niet ergens vermeld? Mogen we er dus van uitgaan dat hij dat jaartal als gegeven heeft beschouwd? Nee, toch niet. Want anders zou er niet tot twee keer toe '1552' (of '1557') in de *'Opschriften'* staan.

'Ter rechterzijde'

Tot slot bespreek ik de vraag waar nu eigenlijk de gedenksteen vroeger heeft gezeten. De precieze plek is niet duidelijk. Ik vermoed dat het gaat om de binnenpoort die er moet zijn geweest. De Bentheimer zandstenen buitenpoort van Hendrik Bielefeld kwam er tenslotte pas in 1708. Als vindplaats van de gedenksteen geeft H.O. Feith: *'Onder de groote Poort van binnen ter rechterzijde'*. Hij beschrijft wat hij ziet als: *'...een mans borstbeeld met een zotskap, met een kruik aan de eene, en eenen fakkel met een ooyevaars kop aan de andere zijde'*. De fakkel lijkt eerder een spiegel of een lepel, en de ooievaarskop zie ik ook anders, vanwege de vrij kleine snavel. Het lijkt me eerder een gans.

In aantekeningen die op het gemeentehuis van Leek zijn bewaard staat dat de gedenksteen, de *'zerk van Boucko de nar'* in 1843 is weggehaald, toen het noordelijke deel van de oude borg werd afgebroken. Geerdink-van der Worp (1998, p. 66)



7. Is dit de naam van de tekenaar?

geeft hiervoor het jaar 1846. De steen zou bewaard zijn gebleven voor de toenmalige jonker van Nienoord, Ferdinand Folef von Inn- und Kniphausen (de 'dolle jonker'), maar niemand heeft hem ooit meer gezien. Toch wel vreemd. Gelukkig hebben we de originele tekening nog. Daarop staat trouwens onderaan rechts tussen de lijntjes van het kader met potlood een naam geschreven (foto 7). Ik houd het hierbij op: *'W: Klimp'*. Zou dat de tekenaar zijn?

Noten

1. Bron: wereldaanboeken.ub.rug.nl/?p=377.
2. Bron: *'Verslag van de Commissie voor den Veenbrand van 11 en 12 Junij 1833. Met eene geschiedkundige Aanteekening door Mr. H.O. Feith. Te Groningen, bij C.M. van Bolhuis Hoitsema. 1835. In gr.8vo. 79 en 25 Bl.'*; zie hiervoor: https://www.dbnl.org/tekst/_vad003183501_01/_vad003183501_01_0234.php.
3. *'Het toenmalige Departement Groningen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen is opgericht op 31 december 1791.'* (Bron: nutsdepartement-groningenaren.nl/timeline.php.)
4. Bron: https://www.dbnl.org/tekst/_jaa002184901_01/_jaa002184901_01_0023.php.
5. Bron: gesprek met Redmer Alma, 22 augustus 2013
6. De verdeling van het bezit is vastgelegd in een verzegelde brief van 1553. (Groninger Archieven, 626-82)

7. Met dank aan Redmer Alma voor deze informatie

8. Zie mijn boek, p. 22 e.v.

Vermelde literatuur

L. Eekhout: *Nienoord*. Bronsema Bosman, Leek, 2007

E.C. Geerdink-van der Worp: *De Leek. Van lang geleden tot grootvaders tijd*. Deel 1, 1995; deel II, 1996; deel III, 1998.

J. de Haan: *Jonkers en borgen*. In: Ach lieve tijd. 2500 jaar Ommelanden, pag. 33-57. Waanders, Zwolle, 2004

R. Hovinga: *Nienoord. Historie van een Groninger borg*. Banga Book Productions, Groningen, 1997 (1e druk) en 2008 (3e herz. druk)

A. Meijer: *De Nienoord*. In: Groningsche Volksalmanak 1902, pag 51-75. Erven B. van der Kamp, Groningen

A. Pathuis: *Groninger gedenkwaardigheden. Teksten, wapens en huismerken van 1298-1814*. Van Gorcum, Assen, 1977. (zie ook: redmeralma.nl)

W.A.M. van Schie: *Anna van Ewsum. haar afkomst, haar leven, haar wereld*. Makoenders, Leek, 2013 (tweede, geheel herziene druk is verschenen in oktober 2017)

H.S. Veldman: *Wigbolt van Ewsum junior*. In: Groningsche volksalmanak 1897, pag. 1-39. Erven B. van der Kamp, Groningen
